

Wiesława Gierańczyk, Wieńczysław Gierańczyk

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ENDOGENNY POTENCJAŁ ROZWOJOWY OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

ENDOGENOUS DEVELOPMENT POTENTIAL OF RURAL AREAS OF THE KUJAWSKO-POMORSKIE PROVINCE

Słowa kluczowe: obszar wiejski, rozwój, czynniki wewnętrzne

Key words: rural area, development, endogenous factors

Synopsis. Artykuł ukazuje zróżnicowanie endogennego potencjału rozwojowego gmin wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego na tle pozostałych gmin. Analizę potencjału przeprowadzono w oparciu o wskaźniki opisujące sferę demograficzno-społeczną, infrastrukturalną i potencjał ekonomiczny. Zastosowane metody badawcze pozwoliły określić różne tendencje w zakresie tworzenia warunków rozwoju endogenicznego na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego.

Wstęp

Zasadniczą cechą rozwoju jest jego nierównomierność. Rozwój pojawia się nie wszędzie i nie zawsze w tym samym czasie, występuje w punktach lub biegunach rozwoju, ma różną intensywność i rozprzestrzenia się różnymi kanałami [Domański 1978]. Duże dysproporcje w poziomach rozwoju dostrzegalne są na różnych płaszczyznach przestrzennych, zarówno w skali międzynarodowej, jak i w skali regionalnej i lokalnej. Jedną z przyczyn polaryzacji rozwoju gospodarczego są procesy koncentracji i rozprzestrzeniania (*spill over*) zachodzące pod wpływem takich czynników rozwoju, jak wzrost znaczenia informacji i innowacji oraz powiązań sieciowych. Czynniki te oddziałują szczególnie na obszarach zurbanizowanych, stąd miasta wykazują tendencję do ustawicznego wzrostu. Najwyższą fazę rozwoju miast stanowi układ metropolitalny. Metropolie we współczesnej gospodarce opartej na wiedzy są eksporterem i importerem czynników produkcji: siły roboczej, kapitału i informacji. Lokują się w niej zarządy i filie korporacji transnarodowych, banki i firmy ubezpieczeniowe. Na jej obszarze działają instytucje publiczne, naukowe i kulturalne o znaczeniu międzynarodowym. Metropolia jest wyposażona w infrastrukturę nastawioną na organizację imprez o charakterze międzynarodowym (kongresów, wystaw itd.), jest połączona ze światem dobrze rozwiniętą siecią szybkiego transportu lotniczego, samochodowego i kolejowego, a także sprawną infrastrukturą telekomunikacyjną umożliwiającą przesył informacji. Zdaniem Jałowickiego [1999], metropolizacja to ostatnia faza urbanizacji, polegająca na przekształcaniu się przestrzeni miejskich i zmianie relacji między miastem centralnym i jego bezpośrednim zapleczem oraz nieciągłym sposobie użytkowania przestrzeni zurbanizowanych. Metropolizacja objawia się nasileniem związków gospodarczych miasta z innymi metropoliami w skali kontynentalnej lub światowej. Zdaniem Korenika [2002] rozwój obszarów metropolitalnych przyczynia się do marginalizacji otaczających obszarów. Występowanie zasady anizotropizacji przestrzeni prowadzi do kumulowania się działalności społeczno-gospodarczej wokół centrów ośrodków metropolitalnych oraz zmniejszaniu jej skali wraz z oddalaniem się tych centrów. Rozwój metropolii w świetle teorii rozwoju spolaryzowanego stwarza dwa podstawowe rodzaje efektów: z jednej strony efekt rozprzestrzeniania rozwoju w postaci przepływów kapitałowych z metropolii do regionu oraz transferów dochodów w formie codziennych dojazdów do pracy. Z drugiej strony – wymywania zasobów z otoczenia regionalnego, w tym przede wszystkim wykwalifikowanych pracowników oraz transferów kapitałowych związanych z innymi rodzajami migracji dośrodkowych [Gorzela, Smętkowski 2005]. Oprócz pozytywnych efektów w postaci wykreowania silnego ośrodka o znaczeniu międzynarodowym, który napędza całą gospodarkę, zjawisko metropolizacji przestrzeni niesie ze sobą zagrożenia w postaci efektu „cienia aglomeracyjnego” znanego również jako efekt „wysysania” zaplecza przez ośrodek centralny [Ładysz 2006].

W rezultacie tych zjawisk przestrzeń społeczno-gospodarcza Polski, podobnie jak Europy ulega polaryzacji na niekorzyść zwłaszcza obszarów wiejskich, w których proces restrukturyzacji w kierunku dostosowania się do reguł gospodarki przebiega wolniej, aniżeli w miastach. Proces ten potęgują za-

szłości z poprzedniego systemu. Regiony wiejskie, w których dominowało rolnictwo prywatne, w wielu przypadkach nie dokonały istotnej zmiany strukturalnej, co nie poprawiło ich tradycyjnej niekorzystnej sytuacji i nie zwiększyło małej atrakcyjności dla nowej, innowacyjnej działalności gospodarczej. Tylko niektóre z nich zdołały pełniej wykorzystać swoje endogenne zasoby, czyniąc z nich kierunki opłacalnej i obiecującej specjalizacji gospodarczej, takiej jak, np.: turystyka, produkcja mleka i wyrobów mlecznych, uprawy owoców i ich przerób, produkcja wyrobów z drewna. W niekorzystnej sytuacji znalazły się rolnicze obszary zdominowane uprzednio przez państwowe gospodarstwa rolne. Ich peryferyjne położenie oraz specyficzne rozproszone osadnictwo w osiedlach pegeerowskich (a także niskie kwalifikacje pracowników rolnych) powodowały, iż stopa bezrobocia na tych terenach jest szczególnie wysoka, także w wyniku szczególnie niskiej motywacji do pracy, w dużym stopniu ukształtowanej przez nieefektywne formy walki z bezrobociem [Gorzela 2005]. Stąd, wśród wyzwań obecnie kształtowanej polityki regionalnej szczególnie miejsce zajmuje tworzenie warunków rozwoju endogenicznego obszarów wiejskich.

Metodyka badań

W opracowaniu analizę endogennego potencjału obszarów wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego przeprowadzono w ujęciu statycznym na podstawie licznych miar diagnostycznych charakteryzujących obszary wiejskie na tle woj. kujawsko-pomorskiego, na koniec 2009 r. Przyjęte do badania zmienne podzielono na trzy grupy charakteryzujące sferę demograficzno-społeczną, infrastrukturalną i potencjał ekonomiczny. Sferę demograficzno-społeczną badano przez pryzmat zasobów ludzkich w ujęciu ilościowym i jakościowym, z uwzględnieniem zarówno strumieni migracyjnych, kondycji zdrowotnej, jak i wieku społeczeństwa. Potencjał infrastrukturalny województwa kujawsko-pomorskiego przebadano w szerokim znaczeniu tego pojęcia, z uwzględnieniem elementów infrastruktury technicznej i społecznej.

Tabela 1. Cechy diagnostyczne uwzględnione w ocenie wewnętrznego potencjału rozwojowego w woj. kujawsko-pomorskim

Table 1. Indicators of development potential in the Kujawsko-Pomorskie province

Sfera/Zone		
demograficzno-społeczna/ demographic and social	infrastrukturalna/ infrastructure	ekonomiczna/economic
Saldo migracji ogółem/1000 ludności (x_1)/Net of migration per 1000 population (x_1) Dynamika zmian liczby ludności w l. 1995-2009 (x_2)/The dynamics of population change in 2009, 1995=100 (x_2) Zgony na 1000 ludności (x_3)/Deaths per 1000 population (x_3) Udział ludności w wieku do 25 lat (x_4)/Population in pre-working age (% of total) (x_4) Współczynnik obciążenia demograficznego (ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym) (x_5)/Non-working age population per 100 persons of working age (x_5) Odsetek pracujących w rolnictwie do ogółu pracujących (2005) (x_6)/Employed persons in agriculture, forestry and fishing (% of total employed persons) (2005) (x_6)	Drogi gminne na 10 km ² powierzchni (2005) (y_1)/Communal roads per 100 km ² of total area in km (2005) (y_1) Mieszkania wyposażone w instalacje co w % ogółu mieszkań (y_2)/Dwellings fitted with central heating installations in % of the total number of dwellings (y_2) Liczba ludności na 1 aptekę ogólnodostępną (y_3)/Population per 1 pharmacy (y_3) Księgozbiór bibliotek na 1000 mieszkańców (y_4)/Library collections per 1000 population (y_4) Miejsca noclegowe ogółem na 1000 mieszkańców (y_5) (2005)/Number of beds per 1000 population (y_5) (2005) Liczba ludności na 1 sklep (y_6) (2005)/Population per 1 shop (y_6) (2005)	Pracujący w usługach rynkowych/1000 ludności (zł) (2005) (z_1)/Employed persons in services (% of total employed persons) (2005) (PLN) (z_1) Dochody własne budżetów gmin w zł/1 mieszkańca (z_2)/Own revenue of gminas budgets in zł per 1 person (z_2) Wskaźnik bezrobocia (bezrobotni/ludność w wieku produkcyjnym) w % (z_3)/Share of the registered unemployed persons in the population, % of the working age (z_3) Udział podmiotów prywatnych w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych w % (z_4)/Share of private ownership entities in total entities of the national economy in % (z_4) Wskaźnik przedsiębiorczości (osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą/1000 ludności) (z_5)/Natural persons conducting economic activity per 1000 population (z_5) Udział spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego w ogólnej liczbie spółek handlowych w % (z_6)/Share of commercial companies with foreign capital participation in total commercial companies in % (z_6)

Zródło: opracowanie własne
Source: own study

Mając świadomość, iż wysoki poziom rozwoju infrastrukturalnego stanowi podstawę potencjalnego rozwoju i wpływa na atrakcyjność inwestycyjną oraz podnosi konkurencyjność jednostek przestrzennych, szczególną uwagę zwrócono na dostępność transportu drogowego oraz jakość infrastruktury społecznej. Bez sprawnych powiązań komunikacyjnych, niemożliwe jest bowiem przyciągnięcie pożądaných inwestycji. Z kolei wysoka jakość infrastruktury społecznej tworzy wymierne podstawy rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, stwarzając podstawy do przyciągania wysoko kwalifikowanych, przedsiębiorczych ludzi. Z drugiej strony, trudności powodowane przez niedorozwój infrastruktury mogą nie tylko zniechęcać potencjalnych inwestorów, ale nawet prowadzić do delokalizacji firm dotychczas działających na danym terenie.

Z punktu widzenia procesów kształtujących przemiany gospodarcze współczesnego świata, zasoby ludzkie i potencjał infrastrukturalny nie są wystarczającymi symulantami rozwoju. Niezmiernie ważne w kontekście ich uaktywnienia są tzw. „miękkie” czynniki lokalizacji, które pobudzają wewnętrzny potencjał rozwojowy. Czynniki te są słabo, bądź trudno mierzalne, stąd w opracowaniu posłużono się miarami diagnostycznymi będącymi efektami ich oddziaływania w postaci wskaźnika przedsiębiorczości, zaawansowania procesów prywatyzacyjnych, zaangażowania kapitału zagranicznego, wskaźnika bezrobocia.

Przyjęte do badania zmienne, istotne z punktu widzenia założonego celu badawczego, wyodrębniono na podstawie kryterium uniwersalności, zmienności, stopnia skorelowania oraz ważności [Ostasiewicz 1998]. W efekcie kolejne etapy wielowymiarowej analizy porównawczej przeprowadzono na podstawie zestawu 18 cech diagnostycznych (tab. 1).

Zgromadzone zmienne wyjściowe poddano dalszym modyfikacjom drogą przekształcenia destymulant na stimulanty oraz standaryzacji w celu ich normalizacji i wyliczenia cząstkowych wskaźników syntetycznych. Następnie, w obrębie każdej z wydzielonych grup zbadano podobieństwo jednostek bazując na hierarchicznej aglomeracyjnej metodzie Warda. Skupienia wyodrębniono na podstawie odległości miejskiej Manhattan. Metoda ta, spośród kilku przebadanych metod aglomeracyjnych, pozwoliła najwyraźniej wyodrębnić stosunkowo niewielką liczbę jednorodnych skupień. Wyniki końcowe przeprowadzonego badania przedstawiono w postaci macierzy, ukazującej w kolumnach stopień podobieństwa między jednostkami (metoda grupowania), a w wierszach poziom natężenia endogennych czynników rozwoju wyodrębniony na podstawie sumarycznego syntetycznego wskaźnika rozwoju w oparciu o kryterium Hellwiga [1968].

Wyniki badań

Ocena endogennego potencjału gmin wiejskich na tle woj. kujawsko-pomorskiego została przeprowadzona dwuetapowo. W pierwszej części zbadano wzajemne relacje pomiędzy czynnikami rozwoju poprzez podobieństwo jednostek przestrzennych, z uwzględnieniem wszystkich zmiennych uwzględnionych w analizach cząstkowych. Aglomeracja pozwoliła na wyodrębnienie trzech skupień. Jak pokazano na rys. 1, gminy wiejskie nie tworzyły jednorodnego skupienia. Wyraźnie od pozostałych różniły się gminy wiejskie stanowiące zaplecze Bydgoszczy i Torunia wraz z gminą wiejską Fabianki w okolicach Włocławka (II). Pozostałe gminy wiejskie tworzyły w zasadzie jednorodny obszar (skupienie I), podobnie jak odrębne skupienie (III) tworzyło większość miast badanego województwa. Według syntetycznego wskaźnika rozwoju potencjału ekonomicznego, w 2009 r. gminy wiejskie skupienia II wykazywały najwyższy poziom w skali całego województwa przyjętych do analizy zmiennych. Wyróżniały się one przede wszystkim bardzo wysokim wskaźnikiem endogennego potencjału demograficzno-społecznego. Gminy te cechowała zwłaszcza wysoka dynamika przyrostu liczby ludności, wysokie dodatnie saldo migracji, a także korzystny wskaźnik obciążenia demograficznego oraz niski wskaźnik zgonów. Gminy wiejskie skupienia II wykazywały ponadto wyższy, niż średnio w województwie, poziom rozwoju potencjału ekonomicznego, ale relatywnie niższe pozycje w zakresie potencjału infrastrukturalnego. Bliskość największych miast regionu sprawia, że rośnie atrakcyjność tych terenów dla prowadzenia działalności gospodarczej. Skupienie to cechował w 2009 r. wysoki poziom przedsiębiorczości, bezpośrednio skorelowany z niskim wskaźnikiem

bezrobocia i wyższymi niż średnio w województwie dochodami budżetów gmin.

Pozostałe gminy wiejskie wraz kilkoma małymi miastami tworzyły odrębne skupienie (I). Pod względem analizowanych zmiennych ich potencjał w 2009 r. we wszystkich badanych sferach kształtował się poniżej średniej w województwie. Z punktu widzenia rozwoju województwa gminy te (zwłaszcza typowe gminy wiejskie oddalone od ośrodków miejskich) stanowią zaplecze demograficzne. W 2009 r. wykazywały one bowiem najwyższy odsetek ludności do 25 lat. Przeprowadzona analiza zależności korelacyjnych między wartościami przyjętych do badania zmiennych w wygenerowanych skupieniach wskazuje, że najsilniejsza więź występuje między skupieniem I i III, przy tym kierunek tego

Tabela 2. Zależności korelacyjne rozkładu zmiennych między wyodrębnionymi skupieniami

Table 2. Correlation between the clusters

Clusters/ Klastery	I	II	III
I	1,000	-0,104	-0,906
II	-0,104	1,000	-0,328
III	-0,906	-0,328	1,000

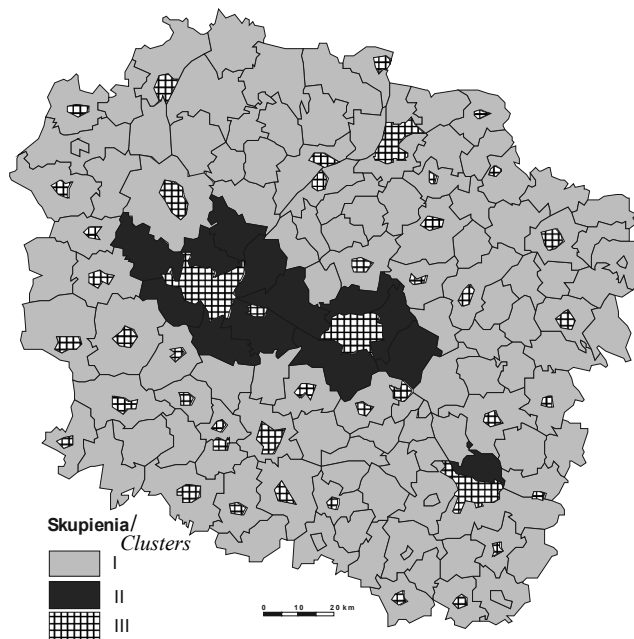
Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Rysunek 1. Podobieństwo jednostek administracyjnych woj. kujawsko-pomorskiego pod względem endogennego potencjału rozwojowego w 2009 r.

Figure 1. The similarity of the Kujawsko-Pomorskie province municipalities in the endogenous development potential in 2009

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

związku jest ujemny (tab. 2). Oznacza to, że wewnętrzne uwarunkowania rozwojowe typowych obszarów wiejskich i miast są przeciwnie kierunkowe. Zależności korelacyjne między skupieniami wskazują też, że innymi tendencjami rozwojowymi cechują się obszary wiejskie wokół dużych miast. W 2009 r. nie wykazywały one podobieństwa potencjału rozwojowego ani do pozostałych terenów wiejskich, ani do miast.

W dalszej części analizy na podstawie sumarycznego wskaźnika syntetycznego kompleksowo oceniono poziom intensywności oddziaływania endogennych czynników rozwoju na badanym obszarze. Jego wartości posłużyły do wyodrębnienia 5 grup jednostek o bardzo niskim, niskim, średnim, wysokim i bardzo wysokim natężeniu endogennych cech rozwoju. Za średni poziom natężenia badanego zjawiska uznano jednostki, w których wskaźnik sumaryczny osiągał wartości w przedziale (od -0,5 do +0,5 odchylenia stand.). Na podstawie macierzy rozkładu badanych jednostek terytorialnych woj. kujawsko-pomorskiego ukazującej zarówno wzajemne relacje między badanymi cechami, jak i poziom ich natężenia na badanym obszarze wyróżniono trzy typy zależności czynników kształtujących potencjał rozwojowy jednostek przestrzennych: miasta (typ A), strefa podmiejska (typ B) oraz tereny wiejskie (typ C). Do typu A zakwalifikowała się większość miast badanego obszaru, przy tym natężenie wewnętrznych czynników rozwoju kształtowało się powyżej średniej w województwie. Najwyższe wartości wskaźnika sumarycznego w tym typie osiągnęły stolice regionu. Typ B to najmniej liczne skupienie. Tworzą je gminy podmiejskie Bydgoszczy, Torunia i Włocławka (Fabianki). Gminy te, podobnie jak jednostki typu A, cechowały bardzo wysokie i wysokie wartości wskaźników cząstkowych. Jedynie gmina Dobrcz została zakwalifikowana do obszarów o średnim poziomie natężenia endogennych czynników rozwoju, o czym zdecydowały niższe niż przeciętnie wskaźniki rozwoju infrastruktury, zwłaszcza w zakresie dostępności do aptek i zaspokajania potrzeb kulturalnych. Na wyższym poziomie agregacji jednostki typu B wykazywały podobieństwo wewnętrznej struktury endogennych czynników rozwoju do miast badanego obszaru tworzących skupienie A. Natomiast skupienie C, grupujące głównie tereny wiejskie, tworzyło zdecydowanie odmienny, zróżnicowany wewnętrznie kluster. Pojedyncze jednostki wykazywały wysokie natężenie wskaźnika sumarycznego (np. obszary wiejskie gmin: Zbiczno, Lubiewo, Nakło n/Notecią oraz miasta: Górzno i Piotrków Kuj.). Zdecydowały o tym zwykle wyższe niż przeciętnie na całym badanym obszarze wartości jednego ze wskaźników cząstkowych (zwłaszcza wskaźnika rozwoju infrastruktury: turystycznej i społecznej) bądź średni poziom pozostałych dwóch wskaźników cząstkowych. Większość jednostek typu C wykazywała średnie i niskie wartości wskaźnika syntetycznego. W strukturze wewnętrznej tego wskaźnika przeważał potencjał demograficzny, natomiast najsłabiej kształtował się wskaźnik potencjału ekonomicznego. Słabo rozwinięta sfera usług i niskie wskaźniki przedsiębiorczości znajdowały potwierdzenie w wysokich wskaźnikach bezrobocia. Podobną strukturę wskaźnika syntetycznego wykazywały jednostki o bardzo niskim natężeniu wewnętrznych czynników rozwoju, przy tym zmienne diagnostyczne o charakterze

destymulant wykazywały najwyższe wartości w województwie, natomiast zmienne opisujące kreatywność lokalną, najniższe wartości na badanym obszarze. Należy zauważyć, że subkluster o najniższym natężeniu wskaźnika syntetycznego w typie C tworzyły obszary wiejskie w gminach miejsko-wiejskich, skrajnie położonych względem największych miast regionu. Oznacza to, iż na terenach wykazujących niższą aktywność ekonomiczną występuje silna polaryzacja w zakresie wykorzystania wewnętrznych czynników rozwoju na korzyść ośrodków miejskich. Małe miasta stanowią lokalne bieguny wzrostu, których „sukces” przyczynia się do postępującej peryferyzacji otaczających je gmin. Bariere uruchomienia procesów rozwojowych na tych obszarach stanowi najczęściej niedorozwój infrastrukturalny oraz niesprzyjające środowisko biznesu.

Podsumowanie

Podsumowując rozważania nad endogennym potencjałem rozwojowym należy stwierdzić, iż przyjęte do analizy zmienne diagnostyczne wskazują, że w woj. kujawsko-pomorskim w 2009 r. potencjał rozwojowy gmin wiejskich był zróżnicowany. Znacząco odrębną grupę stanowiły tereny wiejskie otaczające największe miasta regionu. Na przedostatnim poziomie aglomeracji skupienie tych gmin wiejskich wykazywało większe podobieństwo do klastra skupiającego większość miast regionu aniżeli do pozostałych gmin wiejskich (skupienie II). Jednocześnie wysoki poziom natężenia endogennych czynników rozwoju w gminach wiejskich skupienia II pozwala wnioskować, iż następuje zacieśnienie więzi funkcjonalnych w obrębie kształtującego się Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego, przy tym podobieństwo endogennych cech rozwoju w przestrzeni zurbanizowanej woj. kujawsko-pomorskiego nie potwierdza dominacji metropolii nad resztą regionu. Z przeprowadzonej analizy wynika, że pozostałe tereny wiejskie wykazując zasadniczo niskie wartości wskaźnika syntetycznego, tworzyły jednorodne skupienie. W strukturze wewnętrznej wskaźnika skupienia tych gmin przeważał potencjał demograficzny, natomiast najslabiej kształtował się wskaźnik potencjału ekonomicznego. Słabo rozwinięta sfera usług i niskie wskaźniki przedsiębiorczości znajdowały potwierdzenie w wysokich wskaźnikach bezrobocia. Zauważa się też tendencję do polaryzacji potencjału rozwojowego na obszarze gmin miejsko-wiejskich, zwłaszcza skrajnie położonych względem największych miast regionu, na korzyść ośrodków miejskich. W tych gminach małe miasta stanowią lokalne bieguny wzrostu, których „sukces” przyczynia się do postępującej peryferyzacji otaczających je gmin. Bariere uruchomienia procesów rozwojowych na tych obszarach stanowi niedorozwój infrastrukturalny oraz niesprzyjające środowisko biznesu.

Literatura

- Domański R.** 1978: Geografia ekonomiczna. Państwowe Wyd. Naukowe, Warszawa-Poznań.
- Gorzelał G.** 2005: Weryfikacja struktury celów, priorytetów oraz kierunków działań Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego na lata 2007-2013(15) [www.nsrr.gov.pl].
- Gorzelał G., Smetkowski M.** 2005: Metropolia i jej region w gospodarce informacyjnej. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Hellwig Z.** 1968: Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr. *Przegląd Statystyczny*, XV, z. 4, Warszawa.
- Jałowiecki B.** 1999: Metropolie. Wyd. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania, Białystok.
- Jałowiecki B.** 2000: Społeczna przestrzeń metropolii. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Korenik S.** 2002: Funkcjonowanie układów osadniczych (ze szczególnym uwzględnieniem dużych ośrodków) w przestrzeni społeczno-gospodarczej. [W:] Aglomeracja miejska i jej znaczenie dla konkurencyjności miast i regionów (red. K. Szolek). Wyd. Katedry Polityki Ekonomicznej i Europejskich Studiów Regionalnych, Wrocław.
- Ladysz J.** 2006: Znaczenie metropolii mińskiej w przestrzeni społeczno-gospodarczej Białorusi. [W:] Kierunki transformacji społeczno-ekonomicznej i przestrzenie Polski ze szczególnym uwzględnieniem obszarów metropolitalnych (red. S. Korenik, M. Rogowska), cz. 3: Współczesne problemy rozwoju przestrzennego. *Biblioteka Regionalisty*, 3.
- Ostasiewicz W.** (red.) 1998: Statystyczne metody analizy danych. Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Wrocław.

Summary

The article describes the differentiation of the endogenous development in the the Kujawsko-Pomorskie province municipalities. Potential analysis was based on indicators describing the demographic and social realm, infrastructure and economic potential. Applied research methods helped to determine the various trends in creating the conditions for endogenous development in the Kujawsko-Pomorskie province rural areas.

Adres do korespondencji:

dr Wiesława Gierańczyk, dr Wieńczysław Gierańczyk
 Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
 Instytut Geografii, Zakład Geografii Ekonomicznej i Badań Regionalnych
 Zakład Geografii Społecznej i Turystyki
 ul. Gagarina 9, 87-100 Toruń
 tel. (56) 611 25 60, e-mail: wiesia@umk.pl